

Е. В. Макаренко (Львів)
Прецедент Вендського хрестового походу 1147 р.
в історії Балтики

Eduard V. Makarenko (Lviv)
A Precedent of the Wendish Crusade of 1147
in History of the Baltic

Вендський хрестовий похід 1147 р. став для свого часу унікальним явищем в історії не лише Балтійського регіону, а й католицької церкви також. Він наклався на передісторію запеклих конфліктів між саксами та полабськими слов'янами (вендами), що сягали ще X ст. Тому коли з'явилась ідея хрестового походу вже проти слов'янських язичників, вона здобула широку підтримку серед саксонських еліт (рис. 1).

Варто спочатку описати коротко передумови іншої військової акції, складовою частиною якої була ця кампанія — II хрестовий похід (1145–1149 рр.). В 1144 р. мусульманський емір Мосулу Іман ад-Дін Зангі взяв штурмом Едессу та знищив тамтешню державу хрестоносців. Це викликало серйозне занепокоєння в Європі, адже з часу I хрестового походу (1096–1099 рр.) це була перша вагома поразка європейців на Близькому Сході.

Ця обставина стала ідеальним приводом для зібрання нового походу проти «невірних» у Святу землю [1, р. 600]. Найбільшу підтримку ідея походу отримала у Франції та дещо меншу в німецьких землях Священної Римської імперії включно з їх монархами. Через кілька місяців був зібраний рейхстаг у Франкфурті, де мало бути вирішене питання управління Імперією за відсутності короля Конрада III. Там же авторитетний богослов Бернард Клервоський намагався заігнувати приєднатися ще німецьких феодалів. Втім саксонська знать не надто хотіла йти в далеку Палестину, мотивуючи це язичницькою загрозою на східних кордонах держави. Невідомо ким, але було запропоновано частину хрестоносного війська спрямувати саме на слов'ян-язичників [2, р. 1266]. Ця ідея отримала підтримку серед багатьох учасників рейхстагу, не став винятком і Бернард. Він же почав релігійно обґрунтовувати саму концепцію цього походу. Саме з його подачі папа Євгеній III (він сам був учнем Бернарда) видав 11 квітня 1147 р. в м. Труа буллу під назвою *Divini dispensatione*, в якій цей похід прирівнювався до походів у Святу Землю та іберійської Реконквісти. Папа гарантував усім учасникам відпущення гріхів,

Рис. 1. Місця подій Вендського хрестового походу 1147 р.

Джерело: https://pl.wikipedia.org/wiki/Powstanie_5%C5%82owian_po%C5%82abskich#/media/Plik:Marchia_Wschodnia_ok_1000.svg

Fig. 1. A terrain map of the Wendish Crusade of 1147

Source: https://pl.wikipedia.org/wiki/Powstanie_5%C5%82owian_po%C5%82abskich#/media/Plik:Marchia_Wschodnia_ok_1000.svg

але при цьому застеріг відлученням від церкви тим, хто піде на мир з язичниками і дозволить їм залишитися у своїй невірності [3, S. 36]. Характерною відмінністю Вендського хрестового походу від інших було те, що саме тут вперше ставилась мета не відвоювання колишніх християнських теренів, а навернення в християнство іновірців через їхнє підкорення.

Завдяки монахам цистерціанського ордену звістка про організацію походу проти слов'ян-язичників розійшлась багатьма країнами Центральної Європи. Найважливішу роль в організації походу відіграли двоє осіб — саксонський герцог Генріх Лев і маркграф Північної марки Альбрехт Ведмідь. Початково мало бути одне єдине військо, яке повинне було йти з Магдебургу в землю лютичів. Втім, з огляду на свої інтереси Генріх наполіг зібрати під своїм керівництвом ще одну армію, котра мала вирушити північніше в землю ободритів. Перша армія на чолі з маркграфом Альбрехтом та архієпископом Фрідріхом Магдебурзьким мала серед учасників ще 6 єпископів, десяток маркграфів та графів, а разом з лицарями і простими воїнами — 100 тисяч, якщо вірити Магдебурзьким анналам [4]. Зібрана Генріхом Львом армія складалася переважно з саксів і по ній є такі дані з того ж джерела: гамбурзький архієпископ Адальберт, ферденський єпископ Тітмар, бургундський герцог Конрад з багатьма графами, знаттю та іншими воїнами — 40 тисяч. Данські королі Свен III і Кнуд V спільно виставили 100 тисячне військо [4]. Звісно, навряд чи такі цифри правдиві, але чисельність все одно мала бути відчутною з огляду на новизну хрестових походів на півночі Європи.

Похід південного війська, очолюваного Альбрехтом Ведмедем, тривав протягом трьох місяців, які пройшли в доланні болотисто-лісної місцевості, палінні язичницьких капищ та спустошенні поселень [4]. Вже у землях північних лютичів хрестоносці розділились: одні пішли на столицю черезпенян Димін, інші — на головне місто Західного Помор'я Щецін. У випадку першого облога була не довгою і від міста відступили. Щодо другого, то тут варто вказати, що ще з початку 1120-х рр. поморський князь Вартислав I запросив місіонерів на чолі з єпископом Отто Бамберським, які протягом наступних десятиліть здійснювали відносно мирну християнізацію Помор'я. На момент штурму Щеціна місто вже формально в 2–3 поколіннях було християнським. Щоб показати це, захисники міста демонстративно вивішували хрести на стінах і посилали делегації на чолі з єпископом Помор'я Адальбертом, який запевняв, що для навернення воєнне підкорення населення непотрібне, адже християнізація тут йде своїм ходом. За словами Вінцентія Празького, лише зазнавши значних втрат, керівники облоги Альбрехт Ведмідь та архієпископ Фрідріх уклали перемир'я з поморським князем Ратибором I [5, s. 417]. Опісля і це військо теж повернулося назад за Ельбу без суттєвих успіхів.

З північною армією на чолі з Генріхом Львом відбувались не менш цікаві події. Князь ободритів Ніклот, безперечно, знав про наближення небезпеки його володінням, тому вирішив діяти превентивно, а саме знищити більшість наявних саксонських та фризських поселеньських колоній, які могли б стати постачальниками армії хрестоносців [6, с. 158]. Також почався масовий згін слов'янського населення на схід, тобто обидві події явно нагадують тактику «випаленої землі». Єдиний шанс якщо не виграти, то хоча б вціліти полягав у тому, щоб засісти у малопрístupній фортеці з усіма наявними силами і вичікувати поки хрестоносці не виснажать свої ресурси, які не зможуть поповнити на спустошеній території. Крім того, на роль малопрístupної фортеці був вибраний закинтий замок Добін на межі з лютичами. Сама фортеця була розташована на пагорбі перешийку між озерами Шверін та Дьопе і це вже не давало ворогам повністю застосувати свою чисельну перевагу, змушуючи задіювати меншу кількість сил для підтримання облоги [7, с. 92]. Якраз через цю особливість армія хрестоносців, що прийшла з боку німецьких земель до південної частини перешийку, не зможе з'єднатись зі своїми чисельними данськими союзниками.

Самі ж дані на кораблях дійшли до Вісмарської бухти, де висадились і залишили частину наглядати за кораблями, а решта — вирушили суходолом і дійшли до північної частини перешийку. Головною особливістю їхнього війська було те, що воно прибуло в складі двох армій під відповідним керівництвом двох королів. Недавно вони всі воювали завзято в усобицях, а тепер були об'єднані проти спільного ворога під «благією» ціллю [8, р. 168]. Незважаючи на свою велику кількість, їхня армія була малоефективною через відсутність єдності. Як зазначав через десятиліття хроніст Гельмонд з Босау, після певного часу облоги Добіну слов'яни помітили, що військо данців діє мляво «...і, зробивши раптову вилазку, вони вбили багатьох данів і удобрили землю їх трупами. Надати їм допомогу було неможливо, оскільки між ними лежало море» [9, с. 149]. Паралельно з цим союзники Ніклота рани, які вже довгий час ворогували з данами, неочікувано напали на їхній флот у бухті і знищили більшість кораблів.

Дві одночасні поразки привели армії данців у повну недієздатність і за відсутності можливості дістатись додому морем, вони мали йти суходолом через Гольштейн. Облога виключно своїми силами давалась саксам важко і сприяла розкладанню у їх війську. Все ж їм довелось домовлятися із Ніклотом про мир: «Врешті-решт нашим це набридло, і був укладений такий договір, що слов'яни приймають християнську віру і відпускають данів, які перебували у них в полоні... А відразу ж після цього ще гірший час настав, тому що слов'яни не виконали своєї обіцянки хреститися і не втримали рук своїх від спустошення Данії» [9, с. 149].

Отже, Вендський хрестовий похід 1147 р. вийшов дуже спірним. Якщо поверхнево подивитися, то завершився він провалом, адже в жодному зі слов'янських регіонів успіху не було досягнуто, мир з язичниками таки уклали, навіть був момент ганьби в ході облоги уже християнізованого Щеціна. Втім, для очільників походу це було лише зондування території, бо ні Альбрехт Ведмідь, ні Генріх Лев, ні наступний данський король Вальдемар Великий не відмовилися від можливості східної експансії, маючи тепер для неї релігійне підґрунтя. Результатами цього пізніше стали поява Бранденбургу, перетворення ободритського і поморського князівств у Мекленбург і Померанію та подальше проникнення хрестоносців на схід Балтики. Більш того, сам прецедент хрестового походу на язичників з метою християнізації стане переломним моментом в історії інших язичницьких балтських та фінно-угорських племен Південно-Східної Балтики. Саме звідси почалися Північні/Балтійські хрестові походи, адже папська булла *Divini dispensatione* не мала хронологічного обмеження [2, с. 1268].

Література

1. Roche J. T., The Second Crusade, 1145–9: Damascus, Lisbon and the Wendish Campaigns // History Compass, 13/11. — 2015.
2. Lind J. H., Wendish Crusade (1147) // The Crusades: an Encyclopedia. — Santa Barbara, 2006. — [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.academia.edu/19472610/Wendish_Crusade_1147_in_The_Crusades_an_Encyclopedia_ed._Alan_V_Murray_2006_1265-68.
3. *Mecklenburgisches Urkundenbuch*. — Bd. I, 786–1250. — Schwerin, 1863.
4. *Магдебургские анналы*. Восточная литература, перевод 2010 г. — [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Ann_Magdeb/text5.phtml?id=12645.
5. *Letopis Vincencia* // Prameny k dějinám českým II. — Praha, 1874.
6. Павинский А., Полабские славяне въ борьбѣ съ нѣмцами VII—XII ст. — СПб., 1871.
7. Грацианский Н. П., Крестовый поход 1147 г. против славян и его результаты // Вопросы истории. — 1946.
8. Jensen K.V., Denmark and the Second Crusade: the formation of a crusader state // The Second Crusade. Scope and consequences. — Manchester, 2001.
9. *Гельмонд с Босау*, Славянская хроника. — М., 1963.

